

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

İbn Derrâc'ın Şiirlerinde Çiçek Tasviri

Flower Description in Ibn Darrâj's Poems

Gamze YÜCETÜRK KURTULMUŞ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, Ardahan / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-6261-5858

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Eylül 2024

Kabul tarihi: 9 Aralık 2024

Anahtar Kelimeler:

İbn Derrâc,
Endülüs şiiri,
Çiçek,
Doğa tasviri,
Zahriyyât.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: September 26, 2024

Accepted: December 9, 2024

Keywords:

İbn Darrâj,
Andalusian poetry,
Flower,
Nature depiction,
Zahriyyât.

ÖZ

Endülüs'ün önde gelen tabiat şairlerinden İbn Derrâc, el-Mansur b. Ebî 'Âmir'in kâtibi ve şairi idi. Hem bulunduğu coğrafyanın doğal güzellikleri hem de uzun yıllar sürdürdüğü saray şairliği; onun hayal gücünü ve bunları şiire dökme becerisini geliştirerek özellikle nevriyyât (meyve ağacının çiçekleri) ve zahriyyât (diğer çiçekler) türündeki şiirleriyle diğer tabiat şairlerinden ayrılmasını sağlamıştır. Yani doğayı bir bütün olarak incelemek yerine parçaya odaklanmıştır. Endülüs Emevileri Döneminde yaşamış bu şair, konuyu işleyiş bakımından öncü şairlerden olsa da klasik Arap şiirinin üslubundan kopmamıştır. Bu yönüyle birçok Endülüslü şair gibi Doğulu şairlere benzetilmiş ve Endülüs'ün Mutenebbî'si olarak anılmıştır. Bunun yanı sıra klasik tarzda ifadeler kullanması, "Endülüs'te yaşayan bedevî bir şair olarak tanınmasına" yol açmıştır. Mahmûd Ali el-Mekkî tarafından tahkiki yapılarak 1961 yılında Şam'da yayınlanmış ve 173 parça şiir içeren şairin divanı, çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Çalışmada Arap edebiyatında doğa tasviri, bunun birer parçası olan nevriyyât ile zahriyyât türü şiirler ve İbn Derrâc hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Ardından şairin divanı baştan sona incelenmiş ve divanda geçen meyve, bitki ve ağaç isimleri hariç tutularak sadece zahriyyât türüne giren çiçek isimleri tespit edilmiştir. Böylece bu çiçeklerin farklı benzetme ve anlatımlarla şiirde işleniş amaçları ve şekilleri, herhangi bir duygunun, düşüncenin ya da durumun genel sembolik değerlerinden farklılıkları ortaya konmuştur.

ABSTRACT

Ibn Darrâj, one of the leading nature poets of Andalusia, was the scribe and poet of al-Mansûr ibn Abi 'Âmir. Both the natural beauties of the geography in which he lived and his long years as a laureateship developed his imagination and his ability to put these in poetry, and distinguished him from other nature poets, especially with his poems in the nawriyyât (flowers of fruit tree) and zahriyyât (other flowers) genres. In other words, instead of examining nature as a whole, he focused on the parts. This poet, who lived during the Andalusian Umayyad Period, was one of the pioneer poets in terms of his treatment of the subject, but he could not break away from the style of classical Arabic poetry. In this respect, he was likened to Eastern poets, like many Andalusian poets and was called the Mutanabbi of Andalusia. In addition, his use of classical style expressions led to his being "known as a Bedouin poet living in Andalusia." The poet's diwan, which was edited by Mahmud Ali al-Makki and published in Damascus in 1961 and contains 173 poems, constitutes the main source of the study. In the study, brief information is given about the depiction of nature in Arabic literature, the nevrriyyât and zahriyyât genre poems that are a part of it, and about Ibn Darrâj. Then, the poet's diwan was examined from beginning to end, and only the names of flowers that fall into the zahriyyât genre were identified, excluding the names of fruits, plants and trees in the diwan. Thus, the purposes and ways in which these flowers are used in poetry with different metaphors and expressions, and their differences from the general symbolic values of any emotion, thought or situation, are revealed.

EXTENDED ABSTRACT

Although the existence of nature poetry and the elements of nature in Arabic poetry dates back to the pre-Islamic period, the birth of garden culture in Islamic civilization began to be mentioned during the Umayyad and Abbasid periods. Both as a result of the changing environment and their acquaintance with Islam, the Arab poets' view of nature developed and thus, depictions of flowers and gardens began to appear, especially in the poems of the Abbasid period. Andalusia, with its magnificent nature, has so influenced the Arabs coming from the East that it has become the most productive region in terms of nature depictions. This productivity includes continuous innovation and development in terms of subject and form as well as quantity. The most important of these innovations is that in the 10th century, flower depictions ceased to be an introduction to subjects such as eulogy and ghazels and became an independent subject.

Andalusian poets, both because it was a feature inherited from the descriptive poetry of the Age of Ignorance and because of the Islamic belief, thought that every object in the universe had a meaning or a truth that it pointed to, and focused on the piece. In other words, in his poetry, he often focused on a single object and described it piece by piece, and did not describe nature as a whole. When we look at the style and rhetoric features, the art of personification, which is an inseparable part of nature poems, comes to the fore. Simplicity is essential in these poems. Poets have expressed the colors and diversity of flowers in understandable and easy words. Ibn Darraj used flowers in his poems, which were mostly written in the genre of eulogy, as a symbol reflecting his feelings as well as his beliefs and thoughts.

Ibn Darraj, one of the prominent names in the genre of flower depiction, was born in 347/958 in the village of Castelle in the Jaén province of Andalusia, into a prestigious family that played a role in the administration. In his adulthood, he took the exam held in the assembly convened by Mansur in Cordoba. Thus, in 992, he took his first step towards becoming a palace poet and became the scribe and poet of al-Mansur b. Abi 'Amir. After Mansur's death, he continued to be a palace poet under the auspices of his son Abdul Malik.

The poems that Ibn Darraj wrote for Abdul Malik about the beauty of spring and the description of flowers are pastoral poems that contain tones suitable for being sung as music by his concubines, as he liked. Although most of his poems are of the eulogy genre, he also wrote elegies for Subh and al-Sarakustī, the wives of Caliph al-Hakam al-Mustansir. His use of classical expressions in his elegiac poems led to his being "known as a Bedouin poet living in Andalusia." In addition, because he followed in the footsteps of the Eastern poets, Ibn Darraj, like many Andalusian poets, was likened to them and was called the Mutanabbi of Andalusia.

The poet's diwan, which was edited by Mahmud Ali al-Makki and published in Damascus in 1961 and contains 173 poems, constitutes the main source of the study.

In this study, brief information is given about the depiction of nature in Arabic literature, the poems of the nevrīyyât and zahriyyât genres, which are a part of it, and Ibn Darraj. Then, the poet's diwan was examined from beginning to end. As a result, it can be seen that while Ibn Darraj included various flower names in his diwan, he used some of them for the purpose of directly describing the flower and gave them under a separate title, and he included some of them in the eulogy poems he wrote for a ruler. In addition, excluding the names of fruits, plants and trees mentioned in the diwan, only the names of flowers that fall into the zahriyyât genre were taken into consideration and a total of eight flower names were identified. The most frequently mentioned were basil, rose, gillyflower and oxeye.

The prominent features of Ibn Darraj's diwan include his classical style, his use of simple and clear language, and his use of flower names such as saffron, which are not very common in Andalusian poetry and garden descriptions. He also attributes different meanings to flowers than their common symbolic uses. For example, he identified the lotus flower with the concepts of generosity and stinginess, as it opens in the morning and closes at night.

As a result of all this, it is clearly evident that the poet's purpose and shapes of flowers and the symbolic values he attributes to them differ from other poets.

Giriş

Tabiat şiirinin en temel unsurlarından biri bahçedir. Bahçe fikri ise istikrara kavuşmuş ve refah düzeyi yüksek toplumlarda medeniyetin bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın güzellik, huzur ve zevk arayışını gerçekleştirecek bahçeler; sürekli bir özen ve çabayla birlikte ekonomik imkânlar doğrultusunda gelişir (Hoess, 1994, s. 1). Ayrıca bahçe, insanın kültürel yapısını, dinî inançlarını ve gereksinimlerini yansıtır. Kutsal kitaplarda cennetin genellikle bir bahçe olarak anlatılması; özellikle İslam bahçelerinin her zaman cennetin bir sembolü olarak tasarlanmasında etkili olmuştur. İnsanın yaratıcısı ile vahdet hâlinde bulunduğu ilk makamı Aden Cenneti'ni kendine hatırlatmada en büyük yardımcı tabiattır. Bu yüzdendir ki Arap-İslam bahçe sanatı, tevhit inancı üzerine kurulmuş ve bahçelerin en cazip özelliği huzur ve tefekkür vurgusu olmuştur (Clark, 2017, s. 19, 23).

İnsanın estetik algısını geliştiren ve duygu dünyasında büyük etkiler uyandıran tabiatın güzellikleri; elbette ki şairlerin ürünlerini ortaya koymadaki en önemli itici faktör olmuştur. Tabiat şiirinin ve doğa unsurunun Arap şiir sanatında yer edinmesi; İmru'u'l-Kays, eş-Şanfara, Tarafa b. el-'Abd gibi şairlerin temsil ettiği İslamiyet öncesi döneme uzansa da Arabistan'da anlaşılan biçimiyle bir bahçe fikri yoktur. Bu dönemde doğa; çölün zorluklarını tasvir etmede ve kayıp geçmişe duyulan özlemi ifade etmede bir araç olarak kullanılmıştır. Emeviler ve Abbasiler döneminde hem değişen çevrenin etkisiyle hem de İslamiyet ile tanışmanın sonucu Kuran'daki cennet tasviriyle birlikte Arap şairlerinin tabiata bakışı gelişmiş ve İslam medeniyetinde bahçe kültürünün doğuşundan bahsedilmeye başlanmıştır. İran, Suriye ve İspanya gibi ülkeler fethedildiğinde adeta yeryüzü cennetlerinin bulunduğu inanılmıştır. Böylelikle özellikle Abbasi dönemi şiirlerinde çiçek ve bahçe tasvirleri görülmeye başlamıştır. Abbasi döneminde şiirlerinde bu tarz tasvirlerle yer veren şairlerin başında er-Ravdiyyât isimli divanı olan Ebû Bekir es-Sanevberî gelir (Clark, 2017, s. 25, 29; Yanık, 2020, s. 26; Kâsım, 2022, s. 15).

Endülüs ise tabiat tasvirleri açısından en verimli bölgedir. Bu verimlilik ise sadece nicelik bakımından değil, konu ve şekil bakımından da sürekli bir yenilik ve gelişmeyi kapsamaktadır. Coğrafi özellikleri ve iklimi gereği çöl, kaya, deve unsurlarının yerini nehirler, ağaçlar, bahçeler ve çiçeklerin aldığı Endülüs tabiat şiiri 4/10. yüzyılda zenginleşerek 5/11. yüzyılda zirvesine ulaşmıştır. Doğa unsurlarının başlı başına bir konu olarak işlendiği yeni akımlar ortaya çıkmış, böylece her biri ayrı bir şiir türü hâline gelmiştir; nevriyyât (meyve veren ağaç çiçeğini konu alan şiirler), zahriyyât (çiçek şiirleri), ravdiyyât (bahçe şiirleri), semeriyyât (meyve şiirleri), rab'ıyyât (bahar mevsimini anlatan şiirler), selciyyât (kar şiirleri), mâ'ıyyât (su şiirleri) vb. (Yanık, 2019, s. 17).

Endülüs Şiirinde Doğa Temasının İşlenişi

Üç taraftan denizlerle çevrili bir yarımada olan Endülüs'te yeni şiir türlerinin gelişmesinin en önemli sebebi; büyümlü doğası ve çekici manzaralarının olmasıdır. Hoş havası, bereketli toprağı, gürül gürül akan nehirleri, yemyeşil dağları, zapt edilemez kaleleri ile yeryüzünün kendini en güzel biçimde ifade ettiği Endülüs'ün bu harika doğası; tarih boyunca insanların kalplerini nasıl fethettiyse Araplarınkini de öyle fethetmiştir. Göz dolduran, duygu ve hisleri harekete geçiren, hayal dünyasını büyüleyen bu cömert topraklar; Arapların zihinlerini, ahlâklarını ve ruh hâllerini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bu yeni çevrede tattıkları konforlu hayat ve gördükleri hoş manzaralar şairlerin de dikkatini çekmiş ve ister istemez şiirlerinde yer bulmuştur ('Atik, 1967, s. 291; Yanık, 2019, s. 12).

Şairlerin dost ve içki meclislerini temsilen düzenlediği eğlence ve keyif hayatının da yeni şiir türlerinin ortaya çıkmasında katkısı vardır. Bu meclisler, hem doğanın bir nimeti saydıkları içkinin etkisiyle hem de tabiatın büyüleyiciliği karşısında kendinden geçmiş hâlde aşklarını ve özlemlerini ifade etmede ilham kaynağı olmuştur ('Atik, 1967, s. 291-292).

Bir başka sebep de “dört bir yanında medeniyetin yüksek seviyeye ulaştığı; ilim, sanat ve edebiyatın yüksek düzeye çıktığı Endülüs’te şiirin gelişmesinde ve daha zevkli bir hâle gelmesinde” (Yanık, 2019, s. 13) en belirgin özellik lüks ve müreffeh yaşantıdır. Bu yaşantı tarzı; şairleri doğayı ve doğal güzellikleri tasvir etmeye yöneltmiştir. Şüphesiz çevre faktörü Endülüs edebî karakterini açık bir biçimde etkilemiştir. Fakat Doğu edebiyatının ve ilminin etkileri de yadsınamaz. Hâl böyleyken Endülüs tabiat şiirinin gelişme ve olgunlaşma sebeplerinden biri de Endülüslü şairlerin, bahçe ve çiçek şiirleriyle meşhur olan Sanavberî’nin şiirlerine vâkıf olup ondan etkilenmeleridir (Yanık, 2019, s.14).

Endülüs tabiat şiirlerinde doğa, tanrıça olarak değil; tarafsız, etkisiz bir varlık olarak ele alınır. Doğa "şairde aracılık uyandırmaz, hayata ve evrene dair herhangi bir felsefi görüşü harekete geçirmez, herhangi bir sembolizme veya herhangi bir mitolojik kavrama da yer vermez." Jayyusi, bu tür şiirlerin ahlaki mesajlar öğretme veya aktarma amacı taşımadığını ifade eder. Üslubu didaktik değildir ve şair ne bir öğretmen ne de bir habercidir. Şiirin “kendi varlığının ötesindeki” tek amacı “kendisi gibi başka bir esere üstün gelmek”tir (1992, s. 376). Çoğu şair için durum böyle olsa da İbn Derrâc ve İbn Hafâce gibi daha sonraki bazı Endülüs şairleri, kişisel inançlarına karşılık gelecek felsefi fikirler üzerinde düşünmek ve yaratmak için doğa unsurlarını birer sembol olarak kullanmıştır. Bu şairlerin öncülüğünde, sonrakiler kentlerde tabiata dair hem yapay hem de doğal sahnelerin bir arada bulunmasından faydalanarak şiirlerinde alışılmadık görüntü kombinasyonları yaratmışlardır. Çiçekler farklı benzetme ve anlatımlarla şiire canlılık katmış; renk, koku ya da şekil özellikleriyle herhangi bir duygunun ya da durumun sembolü olmuşlardır. Üstelik İbn Hafâce tabiat şiirini sadece aşk ve şarap şiirleriyle değil mersiye ve züht gibi konularla da ilişkilendirerek (‘Abbâs, 1962, s. 204) tabiat şiirinin alanını genişletmiştir.

Ayrıca Endülüslü şair, bir “anatomik araştırmacı” olarak nitelendirilebilir. Yani şiirinde çoğu zaman tek bir nesneye odaklanır ve onu parça parça tasvir eder, doğayı bir bütün olarak anlatmaz. Bu eğilim, Aburqayeq tarafından şairin bakış açısını kısıtlayarak şiiri fiziksel çevresinden yalıtması (2020, s. 54-55) sebebiyle eleştirilir. Oysa Endülüs şairleri, aslında hem Cahiliye dönemi tasvir şiirlerinden miras kalan bir özellik olmasından kaynaklı hem de İslam inancı gereği evrendeki her bir nesnenin bir anlamı veya işaret ettikleri bir hakikat olduklarını düşünmeleri sebebiyle parçaya odaklanmaktır (Yanık, 2020, s. 47).

Endülüs tabiat şiirinin amaçları ve konularına dair sözü edilen bu özelliklerinin yanı sıra üsluba ve söz sanatlarına yönelik özelliklerine bakıldığında tabiat şiirlerinin ayrılmaz bir parçası olan kişileştirme sanatı öne çıkmaktadır. Bu şiirlerde yalınlık esastır. Onlar, felsefenin inceliklerinden ve derinliklerinden uzaktır. Şair, istediği anlamı hiç zorlanmadan aktarır, çiçeklerin renklerini ve çeşitliliğini anlaşılır ve kolay sözcüklerle ifade eder. Bu sebeple de istiare, tıbak, mukabele, mübalağa ve cinas gibi bazı manevi ve lafzi sanatları kullanmada aşırıya kaçmaz. Bunun yerine teşbih, mecaz ve kinaye sanatlarını şiirlerinde çokça kullanır (Yanık, 2019, s. 41, 43).

El-Mu’tedid b. ‘Abbâd döneminde yaşayıp Tavâif döneminin başlarında vefat eden Habib el-Himyârî’nin kitabı “el-Bedî’ fi vasfî’r-Rabî”in düzeninden anlaşıldığına göre Endülüs şiirinin -onun dönemine kadar- benimsediği genel yönelim şöyledir: Birinci kısımda bahar tasvirinin konuları genel bir biçimde ele alınır. İkinci kısımda birçok çiçek tasviri vardır ve yine bu bölümde İbn Rûmî’nin öncülük ettiği biçimde çiçekler arasında karşılaştırma meselesi görülür. Üçüncü bölümde ise yasemin, nilüfer gibi her bir çiçek için özel başlıklar oluşturulur. Fakat Habib’in bir araya getirdiği beyitlerin özellikle doğayı tasvir amacıyla nazmedilmediği, aslında bazılarının övgü şiirine giriş niteliğinde olduğu açıkça görülür. Çiçek tasvirleriyle ilgili bu yeni yönelim şiirlerle sınırlı kalmamış risale gibi nesir türünü de kapsamıştır. Ebû Hafs İbn Burd’un Ebu’l-Velîd b. Cuhûr’a yazdığı risalesinde beş çiçek

türünün tasvirini yapıp aralarından gülü üstün tutması gibi. Böylece Endülüslü edebiyat alimleri saray imajını doğaya indirgemişlerdir (‘Abbâs, 1962, s. 194, 196-197).

İbn Hamdis ise -Tavaif döneminde tabiat şiirinde yaygın olmayan bir yönelim olmasına rağmen- doğa manzarasını artık gazel, içecek tasviri gibi bir konunun girişi olmaktan çıkarmış bağımsız bir konu hâline getirmiştir. Bu dönemdeki bir başka yönelim de çiçek veya doğa tasvirini bir hatırlama/anma için araç hâline getirmektir (‘Abbâs, 1962, s. 201).

Çiçekler, tarih boyunca hüznün ya da sevincin derinliğini ifade etmede insanlara ilham kaynağı olduğu gibi insanın, özellikle de kadının duyguları, hassasiyeti ve güzelliğiyle her zaman doğrudan ilişkili olmuştur. Bu yüzden Endülüslü şairler kadar Endülüslü yöneticiler de çiçeklere düşkünlüklerini çeşitli yollarla göstermişlerdir. Endülüs Emevi Devleti’nin baş veziri el-Mansûr b. Ebû ‘Âmir, kızlarına çiçek isimlerinden ad verirken hâciplik görevinde bulunan ‘Abdu’l-Melik b. Ebî ‘Âmir b. Ebî Mansûr, şebboy ve farklı türden çiçeklere olan aşkını ifade ettiği bir şiir nazmetmiştir (Kâsım, 2022, s. 22).

Endülüslü şairler; genellikle gül, sümbül, süsen, nergis ve menekşe gibi çiçeklenme süreleri uzun süren çiçekleri şiirlerinde tekrar tekrar kullanmışlardır. Fakat şiirde sürekli aynı çiçeklerin kullanılmış olması, bahçecilikte de bu çiçeklerle sınırlı kaldığı anlamına gelmemelidir. Endülüs Emevî hükümdarı Abdurrahman (MS 756-788), bahçıvanlarını ve elçilerini mümkün olduğunca yeni bitkiler keşfetmeleri yönünde teşvik etmiştir. Abdurrahman, bitki çeşitliliğinin mükemmelliği ile ünlü er-Rusafa şehrine yeni bitkiler getirmeleri için haberciler göndermiştir. Bununla beraber bahçıvanlık tecrübesi, şairlerin alanı değildir. Onlar daha çok güzelliğe, romantizme, bildikleri ve sevdikleri çiçeklerin sembolizmine bağlı kalmayı tercih etmişlerdir (Clark, 2017, s. 153-155).

Endülüs’te nevriyyat ve zahriyyat türünün başlangıcı kabul edilen 4/10. ve 5/11. yüzyıllarda bu şiir türünün konuları arasında; hüznün, sevinç, gurur gibi duyguları ifade etmede çiçek tasviriyle ilişkili olarak gazel, şarap tasviri, bahçe tasviri, kadın tasviri, medih ve ağıt da bulunmaktadır. Kadının güzelliğini dile getirmek amaçlı yapılan ilişkilendirmede gül yanağa, nergis göze, ayva göğse, şeker kamışı endama, badem içi gülümseme sırasındaki ön dişlere benzetilir (Kâsım, 2022, s. 25,74-75). Ayrıca şairler, parlak renkleri ve benzersiz güzellikleriyle çiçekleri Allah’ın birliğini ifade etmek için de kullanmışlardır. Allah’ın yaratmadaki kudret ve rahmetini henüz yumuşak bir tomurcuk olan küçük bir çiçekle göstermişlerdir (Kâsım, 2022, s. 67). Söz konusu şiir türünde 4/10. yüzyılın öne çıkan şairleri arasında İbn ‘Abd Rabbih el-Kurtubiyyi (ö. H. 328), İbn Ferec el-Ceyânî (ö.h. 336), İbn Hâni’ el-Endelusiyyi (ö. H. 362), Yusuf b. Harun er-Remâdî (ö. H. 403) bulunmaktadır. Endülüs Emevi Devletinin ilk halifesi Abdurrahman en-Nâsır şairlere önem vermiş, dolayısıyla onun zamanında, yani 5/11. yüzyılda da İbn Şuheyd el-Endelusî (ö. H. 426), Ebû Cafer b. el-Âbâr (ö. H. 433), İbn Zeydûn (ö. H. 463), İdris b. el-Yemân el-Yâbisî (ö. H. 465), el-Mu‘temid b. ‘Abbâd (ö.h. 488) gibi pek çok büyük şair yetişmiştir. Bunlardan biri de İbn Derrâc’tır.

İbn Derrâc’ın Hayatı ve Edebî Yönü

Şairin Doğu’da ve Batı’da elde ettiği şöhrete rağmen şiirlerinden alıntıları ve onların tercümesini içeren kitaplar; yetmiş yıldan fazla süren hayatına dair bize pek bir bilgi vermemektedir. Tam adı Ahmed b. Muhammed b. el-‘Âsî b. Ahmed b. Süleyman b. İsa b. Derrâc el-Endelusî el-Kastellî olup künyesi Ebû Ömer’dir. İbn Derrâc, 347/958 yılında Endülüs’ün Ceyyân eyaletine bağlı Kastelle köyünde, yönetimde rol oynayan itibarlı bir ailede doğmuştur. Soyu; Endülüs’e 711 yılında ilk fetih hareketleriyle geldiği bilinen Berberilerin Sanhâce kabilesine dayanmaktadır. Ancak şiirlerinde köklerine dair izler yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi, Endülüs’e ilk gelen Berberilerin bu beldeye hızla uyum sağlayıp toplumla bütünleşmesine dayandırılır (el-Kastellî, 1961, s. 21-22, 24-25).

Eğitim hayatına Ceyyân'daki sohbet meclisine sık sık katılan bir öğrenci olarak başlamış ve belki de döneminin diğer çocukları gibi aldığı ilk dersler Kurân ezberlemek, nahiv, edebiyat, fıkıh okumaları olmuştur. Ancak doğduğu yer olan Ceyyân; Yahya b. el-Hakem el-Ğazal, gibi Endülüs'ün önemli birçok şairini yetiştirmişti ve bu yüzden Derrâc'ın burada yetişmesi, onun şiir alanında yetenekli olmasının bir tesadüf olmadığını gösterir. Ayrıca daha küçük bir çocukken birkaç defa Endülüs'ün başkenti Kurtuba'ya gidip burada edebî atmosferi yakından inceleme fırsatı bulmuştur. Fakat ne eğitim için ne de kâtiplik görevi için oraya yerleşmeye hazır değildir. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Mansur b. Ebî 'Âmir'den önce herhangi bir Endülüs hükümdarıyla iletişime geçmemiştir (el-Kastellî, 1961, s. 36-38).

Bir süre sonra Kurtuba'ya tekrar giden şair, her haftanın belli gününde Mansur tarafından toplanan mecliste saraya kabul edilecek şairler için düzenlenen sınava tabi olmuştur. İbn Derrâc, bu sınava meyve tasvirine dair bir şiirle katılarak 992 yılında saray şairi olma yolunda ilk adımını atmıştır. Böylece el-Mansur b. Ebî 'Âmir'in kâtibi ve şairi olmuştur. Mansur'un elinden okunan ilk şiiri Kasîdetu'l-Hâiyye'de eşi ile kızına veda ederek Kurtuba'ya seyahat etmesinden söz eder. Bu yolculuğun getirdiği ayrılık, şiirlerinde özlem ve şefkat duygularının yansımaları olarak görülür. Bunun yanı sıra şiirlerinde sıklıkla oğullarından da söz eder. İbn Derrâc, Mansur'un himayesinde olduğu dönemde saraya yapılan ziyaretleri, gelen elçileri, sarayın içinde yaşanan hadiseleri şiirlerinde aktarmanın yanı sıra çıktığı çoğu savaşta Mansur'a eşlik etmiştir (el-Kastellî, 1961, s. 5, 38, 42-44). Mansur'un vefatının ardından oğlu Abdülmelik'in himayesinde saray şairliğine devam etmiştir.

Abdülmelik'e yazdığı baharın güzelliği ve çiçek tasvirine dair şiirleri ise onun sevdiği biçimde cariyeleri tarafından musiki olarak söylenmeye uygun tınılar içeren pastoral şiirlerdir. 399/1008 yılında ölümünün ardından kardeşi Abdurrahman'ın tahta çıkışıyla Derrâc için de zorlu günler başlamıştır. Yönetimde başarı sağlayamayan Abdurrahman'ın yarattığı siyasi boşluk sonucunda İbn Derrâc, himayesiz kalmış ve ekonomik kaygılarla şiirlerini sunacağı bir güç arayışına girmiştir. Böylece uzun zaman sonra ilk defa Kurtuba'dan ayrılmak zorunda kalarak mecburi bir gezgine dönüşmüştür. 1013 yılında halife olan Süleyman b. el-Hakem'e övgü dolu şiirler yazmışsa da beklediği ilgiyi görememiş ve Sebte başta olmak üzere birçok emirliği dolaşmıştır. 1017 yılında Sarakusta'da Munzir b. Yahyâ'nın himayesinde yaklaşık on yıl şair ve divan kâtibi olarak görev yaptıktan sonra 421/1030 yılında Dâniye şehrinin emiri Mucahid el-Âmirî'nin sarayında vefat etmiştir (el-Kastellî, 1961, s. 58-59,61,66). Endülüs Emevi Devletinin çöküşüne rastlayan yaşamının yaklaşık son yirmi yılında adaletsizlik ve yolsuzluğun yaygınlaştığı, bağnazlığın ortaya çıktığı çalkantılı siyasi ve sosyal olaylara tanık olması, ayrıca yaşadığı maddi sıkıntılardan dolayı kendisinden uzakta olan ailesinin yoksulluk çekmesinden endişelenmesi ya da onları kaybetme korkusu; Derrâc'ı psikolojik yabancılaşmaya ve depresyona itmiştir. Üstelik onu bunalıma ve yabancılaşmaya iten tek sebep bunlar da değildir. Bu süreçte sıklıkla yaptığı yolculukların zorluğu şiirlerinde resmettiği tablodan açıkça anlaşılmaktadır (el-Mevlid, 2008, s. 49-50).

Se'âlebî, *Yetîmetu'd-Dehr* adlı eserinde ondan Endülüs'ün Mutenebbî'si olarak söz eder. Derrâc gibi birçok Endülüslü şair Doğu'daki şairlere benzetilmiştir ve bu durum; Endülüs şiirinin 11. yüzyıl Mulûku't-Tavâif dönemine gelene kadar şekil ve içerik açısından genel olarak Doğu şiirinin uzantısı olduğunu göstermektedir (el-Kastellî, 1961, s. 5; Sezgin, 1991, s. 21). Şiirlerinin çoğu medih türünden olsa da Halife el-Hakem el-Mustansır'ın eşi Subh ve es-Sarakustî için kaleme aldığı mersiyeleri de vardır. Özellikle mersiye türündeki şiirlerinde klasik tarzda ifadeler kullanması, onun "Endülüs'te yaşayan bedevî bir şair olarak tanınmasına" yol açmıştır (Toprak, 2014, s. 246, 315). En meşhur kasidelerinden biri Ebû Nuvas'ın el-Hasîb'i methetme konusundaki Râiyye'sine karşılık el-Mansûr b. Ebi 'Âmir'i methetme konusunda kaleme aldığı Râiyye'sidir. Derrâc'ın divanında yer almayan bu kaside, Fas kraliyet ailesinden

büyük tarihçi Abdurrahman b. Zeydân'ın elyazması koleksiyonundadır (Mübârek, 2017, s. 248).

Yukarıda adı geçen kasidelerinden başka şairin risâle tarzında nesir türünde yazılarının olduğu bilinse de bunlar günümüze ulaşmamıştır. 173 parça şiir içeren divanı, Mahmûd Ali el-Mekkî tarafından tahkiki yapılarak 1961 yılında Şam'da yayınlanmıştır. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan bu yayında belirtildiğine göre, orijinal el yazmasında baştan ve sondan eksik sayfalar bulunmaktadır. Eserin el yazması nüshası Zeydanî Kütüphanesinde bulunmaktadır (el-Kastellî, 1961, s. 89). Divanda yaşadığı dönemin tarihi olaylarını yansıtan savaş ve fetihlerle ilgili ya da istiyanklıkla ilgili unsurlardan başka astrolojik ve mitolojik unsurlar, rüzgâr ve çiçek isimleri de öne çıkmaktadır.

Şiirlerinde İşlediği Çiçek Tasviri

İbn Derrâc, divanında çeşitli çiçek isimlerine yer verirken bunların bazısını doğrudan çiçeği tasvir etmek amacıyla ele almış ve ayrı bir başlık altında vermiştir, bazısını da bir hükümdara yazdığı methiye şiirlerinin içerisine almıştır. Ayrıca divanda servi, kavak ve meşe ağaçları; başak, elma, turunç gibi çeşitli meyve, bitki ve ağaç isimleri görülse de makalenin kapsamı gereği sadece zahriyyât türüne giren çiçek isimleri incelenmiştir.

Süsen (السُّوسَن)

Süsen (iris); sivri ve uzun yapraklı bir çiçektir. Bu bakımdan genellikle dil, kılıç, hançer, kirpik gibi öğeleri sembolize ederken İbn Derrâc'ın şiirinde ise kaleye benzetilir.

Derrâc; el-Mansur b. Ebî 'Âmır'ın ilk katibi olan ve İbnu'l-Kattâ' olarak da bilinen 'Îsâ b. Sa'îd el-Yahsubî'yi¹ ve Abdulmelik'i kast ederek "Allah her ikisine de rahmet eylesin" dedikten sonra Şaban ayındaki süsen bahçesini şöyle tasvir eder:

و اسلَّ سِيوْفًا مِنْ مُعْتَقَةِ الْعَنْبِ	وَاهْزُرُ رِمَاحًا مِنْ تِبَاشِيرِ الْمُنَى
أَحْجَارُهُنَّ مِنَ الرَّوَاطِمِ وَالنَّخْبِ	وَأَنْصِبُ مَجَانِيقًا مِنَ النَّيْمِ الَّتِي
أَيْدِي الرَّبِيعِ بِنَاءِهَا فَوْقَ الْقُضْبِ	لِمَعَاقِلٍ مِنْ سَوْسَنٍ قَدْ شَيَّدَتْ
حَوْلَ الْأَمِيرِ لِهَمِّ سَيْوْفٍ مِنْ دَهَبِ	شُرُفَاتِهَا مِنْ فَضَّةٍ وَحُمَائِهَا
خَلَّلَ الْبِنَاءِ وَ مَدَّ صَفْحَةَ مُرْتَقِبِ	مُنْرَقِيَيْنَ لِأَمْرِهِ وَقَدْ ارْتَقَى
عَبْدُ الْمَلِكِ إِلَيْهِ فِي جَيْشٍ لَجِبِ ²	كَأَمِيرٍ "الْوَنَةَ" تَطَّلَعَ إِذْ دَنَا

Ve sallayın umut haberlerinden mızrakları

çekin yıllanmış şaraptan kılıçları

Ve camdan mancınıklar kurun

taşları çamurdan ve çakıl taşlarından olsun

Süsenden kaleler inşa etti

ince dallar üzerine baharın elleri

¹ 10 Rebiu'l-evvel 386 /4 Aralık 1006 yılında Abdulmelik el-Muzaffer tarafından katledilmiştir.

² el-Kastellî, s. 36.

*Ki o kalelerin balkonları gümüştendir ve emirin
 etrafındaki muhafızların kılıçları altındandır
 Emiri gözetleyerek ilerledi
 yapıya doğru ve uzattı beklenen sayfayı
 Yaklaştığında Abdülmelik gürültülü ordusuyla
 onu bekleyen Lûna emiri gibi*

Abdülmelik’i övdüğü bu dizelerde şair, savaşın ve çatışmaların yarattığı tahribat ve acının yerine baharın gelişiyile canlanan doğa gibi Abdülmelik’in gelişiyile de Lûna’da yeşeren umudu tasvir etmiş ve süsen bitkisiyle hem mevsim bakımından hem de siyasi hayat bakımından kışın sona erdiğini simgelemiştir. Kale, mancınık, kılıç gibi savaşa dair sözcüklerle süsen, gümüş, altın gibi doğaya ve refaha dair zıt sözcükleri bir araya getirerek kargaşanın ortasındaki güzelliğe dikkat çekmiştir. Süsen çiçeğini sevgilinin dişine benzettiği beyitleri ise şöyledir:

فالسَّوسُنُ الْمُجْتَلَى ثَنِيَاءُ	إِنْ كَانَ وَجْهُ الرَّبِيعِ مِبْتَسَمًا
بَطِيبِ رِيحِ الْحَبِيبِ رِيَاءُ	يَا حَسَنَهُ سِنَّ ضَاكِكِ عَيْقِ
فاشتَقَّ مِنْ ضِدِّهِ فِسْمَاءُ	خَافَ عَلَيْهِ الْحَسُودَ عَاشِقُهُ
خَلَى عَلَ الْأَنْفِ مِنْهُ سَيْمَاءُ	وَهُوَ إِذَا مُعْزَمٌ تَنَسَّمَهُ
فِي عَارِضِي الْإِفْهِ لِيُذَكِّرَاهُ ³	كَمَا يُخَلِّي الْحَبِيبُ غَالِيَةً

*Baharın yüzü gülümsüyorsa
 açılan süsenlerin ön dişleri de gülümser
 Ey güzel, sevgilinin hoş kokusuyla
 mis kokan gülen diş
 Aşığı onun kıskançlığından korktu
 ve zıddından türeterek ona isim verdi
 Ve vurgunsa eğer kokusuna
 kalır burunda izleri
 Sevgilinin değerli bir şey bırakması gibi
 sevilenin
 yanaklarında ona hatıra diye*

Bu beyitlerde hoş kokusunu sevgiliden alan süsenin güzellik ve koku bakımından sevgilinin gölgesinde kaldığı düşünülmektedir.

³ el-Kastelli, s. 41-42.

Gül (الورد)

Arapçada “verd” (ورد) sözcüğü; gül anlamının yanı sıra çiçek anlamında da kullanılmaktadır. Çiçeklerin baş tacı olarak görülen güle dair bağımsız bir şiir türü dahi ortaya çıkmıştır (Clark, 2017, s. 157). Gül-ü bülbül denilen bu şiir türü Fars edebiyatından Arap edebiyatına girmiş, oradan da Doğu kültürünün Avrupa’ya geçişinde iki önemli kapı olan Endülüs ve Sicilya yoluyla Batıya ulaşmıştır (Özkan, 1996, s. 222).

Gülün din ve tasavvufta da özel bir yeri vardır. Müslümanlıkta gül, Hz. Peygamberi simgeler. Gül, miracı sırasında alnından düşen bir ter damlasından yaratılmıştır ve dünyadaki güzelliğin ve ihtişamın mükemmel bir tezahürüdür. Ayrıca Hz. Peygamberin en sevdiği çiçeğin gül olduğu yönünde yaygın bir kanı da vardır. Hristiyanlık inancında gül, Hz. İsa’nın kanını, agapeyi (merhamet), bazen de Meryem Ana’yı temsil eder. Tasavvufta güllerin dikenleri manevi yolculuk sırasındaki çileleri ve Yüce Allah’ın gazabını temsil ederken, çiçeğin kendisi ise Allah’ın şefkat ve merhametini sembolize etmektedir. Gül, aynı zamanda huzurlu bir ruhun temsilcisi olarak da kabul edilir (Clark, 2017, s. 161-162; Goody, 2010, s. 412).

Gülün kadifemsi yumuşaklığı ve kırmızı renginden ötürü sevgilinin yanağına benzetilmesi, İbn Derrâc’ın şiirlerinde en sık görülen biçimdir.

فَلَيْنُ غَمِيمَتِ هُنَاكَ أَمْثَالَ الدُّمَى فُهْنَا بِيوْتِ الْمِسْكِ فَاغْنَمْ وَ انْتَهَبْ
تُحَفًا لَشُعْبَانٍ جَلَا لَكَ وَجْهَهُ عَوْضًا مِنَ الْوَرْدِ الَّذِي أَهْدَى رَجَبًا⁴

*Gerçekten kukla gibilerini ganimet aldın
ve işte orada misk meskenleri, ele geçir ve yağmala
Recep’in hediye ettiği güller yerine
Yüzü sana dönük olan Şaban’ın armağanları olarak*

Yukarıdaki dizelerde şair, Abdümelik’e olan övgülerine devam etmiştir ve kutsal ayların ilki olan, aynı zamanda savaşın yasak olduğu haram aylardan sayılan Recep ayı ile ilişkilendirdiği gülü dinî bir sembol niteliğinde kullanmıştır.

İbn Derrâc’ın gül imgesine yer verdiği bir başka şiir de şöyledir:

ضَجِكَ الزَّمَانُ لَنَا فَهَاكَ وَ هَاتِهِ أَوْ مَا رَأَيْتَ الْوَرْدَ فِي شَجَرَاتِهِ؟
قَدْ جَاءَ بِالنَّارِئِجِ مِنْ أَغْصَانِهِ وَ بِخَجَلَةِ الْمَعشُوقِ مِنْ وَجْنَاتِهِ
كَسَاهُ مَوْلَانَا غَلَائِلَ سَيِّفِهِ يَوْمًا يُسْرِبُهُ دِمَاءَ عُدَاتِهِ
مِنْ بَعْدِ مَا نَفَخَ الْحَيَا مِنْ رُوجِهِ فِيهِ وَ عَرَفُ الْمِسْكِ مِنْ نَفْحَاتِهِ⁵

*Güldü zaman orada burada bize
yoksa görmedin mi ağacındaki gülleri?
Getirdi dallarından turunç meyvesini*

⁴ el-Kastellî, s. 36.

⁵ el-Kastellî, s. 40-41.

*ve yanaklarından sevgilinin utangaçlığını,
Ve örttü onu efendimiz bir gün
düşmanlarının kanına bulanmış kılıcının keskinliğiyle
Üfledikten sonra ruhundan hayat
tanır miski kokusundan*

el-Meymûn'u övdüğü aşağıdaki beyitlerde şair, gülü başarının sembolü olarak kullanmıştır.

و النَّصْرُ وَ الصَّبْرُ وَ الْإِيمَانُ مِنْ مَدَدِهِ	جَمْعاً غَدَاً الْحَاجِبُ الْمَيْمُونُ قَائِدُهُ
وَ مِثْلَهَا سَيْرِيكَ اللَّهُ فِي وُدِّهِ	لَمِثْلِهَا كُنْتُ يَا "مَنْصُورُ" وَالِدَهُ
بِوَأْسِقِ لِّلْغَلَا تَهْتَرُ فِي تَأْدِهِ	أَنْجَبْتَهُ وَسَطَ رَوْضِ الْمُلْكِ تَطَّارُهُ
وَ وَرْدُ زَهْرَتِهَا قَدْ رَاقَ فِي نَضْدِهِ ⁶	أَثْمَارُهَا مِنْ جَنَى الْجَائِنِينَ دَائِيَّةٌ

*Tamamen el-Hâcib el-Meymûn onun lideri oldu
Zafer, sabır ve imanın yardımlarıyla
Ey "Mansûr", sen onun babası gibiydin
Allah da sana onun gibisini oğlunda gösterecektir
(Anası) onu kraliyet bahçesinin ortasında doğurdu
yüceliğin yüküyle soğukta titrerken
Günahkarların mahsulü olan meyveler yakındır
ve çiçeğinin gülü parıldadı masasında*

Gülün yumuşaklık bakımından sevgilinin yanağına benzetildiği bir diğer beyitte şair, sevgiliye dair duyulan özlem karşısında gençliğinin kendisine fayda sağlamadığını şu sözlerle dile getirir:

وَ مِنْ وَرْدِ خَدَيْهِ الرِّيَاضُ النَّوَاعِمُ	وَ مَا تَجَنَّبْتِي مِنْ طَيِّبِ أُرْدَانِهِ الصَّبَا
تَجَلَّلَهُ كِسْفٌ مِنَ اللَّيْلِ فَاجِمٌ ⁷	فَأَهْفِي عَلَى قَرْنٍ مِنَ الشَّمْسِ سَاطِعٍ

*Ne elde edersin genç ellerinin hoşluğundan
ve yumuşak yanaklarının güllerinden
Özlemim kapkaranlık bir gece tutulmasıyla örtülen
parlak bir güneş boynuzudur.*

⁶ el-Kastellî, s. 145.

⁷ el-Kastellî, s. 150.

Gülün rengi bakımından sevgilinin yanağına benzetildiği şu beyitte ise ağlamaktan kızarmış yanaklarda inciler (gözyaşları) vardır:

و هَبَّ غَلِيلُ الشَّجْوِ فِي غَلْلِ اللَّمَى و سَالَ جُمَانُ الْخَدِّ فِي يَانِعِ الْوَرْدِ
فَجَرَّعْتُ حَرَ الشَّوْقِ مِنْ بَرْدِ الْحَيَا و زَوَّدْتُ مَرَّ الصَّابِ مِنْ ذَائِبِ الشَّهْدِ⁸

*Esti üzüntünün harareti, esmer dudakların susuzluğunda
ve aktı gül kırmızılığındaki yanağın incileri
Böylece özlemin sıcaklığını hayatın soğuşundan içirdim
ve mür ağacının acılığını balla arttırdım*

Öküzgözü (البهار)

Endülüslü şair Ebu'l-Velîd İsmail b. Âmir el-Himyerî, “öküzgözü (البهار) sözcüğü için Doğu’da nergis (النرجس) denildiğini belirtir. Endülüslüler ise her iki ismi de kullanır. Er-Ru‘aynî’nin açıklamasına göre Doğuluların tanımladığı şekliyle Endülüs nergisi, Endülüs’te öküzgözüdür. Dolayısıyla nergis ile öküzgözü aynı çiçek değildir. Öyle ki el-Himyerî ve Ebû Bekir b. Nasr gibi bazı şairlerin kasidelerinde öküzgözü ile nergis aynı dizelerde iki ayrı çiçek olarak kullanılır. Mastı çiçeği ya da arnika da denilen, bahar mevsiminde yetişen, sarı tomurcuklu, papatyayı andırır, hoş kokulu bir çiçektir (Rahîm, 1986, s. 147).

İbn Derrâc, bir kez daha ‘Îsâ b. Sa‘îd el-Yahsubî’yi ve el-Mansur’u kast ederek “Allah her ikisine de rahmet eylesin” der ve bu sefer öküzgözünü tasvire geçer:

دُعِيَتْ فَأَصْنَعُ لِدَاعِيِ الطَّرَبِ و طَابَ لَكَ الدَّهْرُ فَاشْرَبْ وَ طِيبْ
و هَذَا بَشِيرُ الرَّبِيعِ الْجَدِيدِ يُبَشِّرُنَا أَنَّهُ قَدْ قَرُبَ
بَهَارٌ يَزُوقُ بِمِسْكِ ذَكِيِّ و صُنِعَ بَدِيعٍ وَ خُلِقَ عَجَبْ
غُصُونُ الرَّبْرِ جَدٍ¹⁰ قَدْ أَوْرَقَتْ لَنَا فِضَّةً نَوَّرَتْ بِالذَّهَبِ⁹

*Davet edildin o halde dinle seni davet edeni
hoşça vakit geçir ve içip sağlıklı ol
Bu yeni baharın müjdecisi
müjdelere bize onun yaklaştığını
Parıldar öküzgözü keskin bir misk ile
eşsiz bir işçilik ve harika bir yaratım ile
Zebercedin dalları yaprak açtı*

⁸ el-Kastellî, s. 502.

⁹ el-Kastellî, s. 38.

¹⁰el-Bedî’de bu sözcüğe karşılık “الزمرد” (zümrüt) sözcüğü geçmektedir. Abdurrahman Kâsım’ın doktora tezinde ise “الزير” (sümbül) karşılığı verilir (Bkz. s.55).

bize altınla aydınlatılmış gümüş gibi

İbn Derrâc, dört bir yana yayılan hoş kokusuyla baharın gelişini müjdeleyen öküzgözünden büyülenmiş ve onun tazeliyle parlayan yeşil dallarını zebecet taşına benzetmiştir. Onun bu göz kamaştırıcı güzelliğine övgüsü, aslında Allah'ın eşsiz yaratımına bir övgüdür.

İbn Derâc'ın, el-Mansur'un sarayına girmesini sağlayan ve ona övgüler dizdiği kasidesinde elma tabağını süsleyen öküzgözü çiçeklerinden şöyle söz eder:

مُنْضَدٍ بَجَنِيِّ الرَّهْرِ مُنْسِقِ	يَا حَبَّبًا حَجَلُ التَّفَاحِ فِي طَبَقِ
نَوَاطِرًا بِجَفُونَ الْعَاشِقِ الْأَرِقِ	فِيهِ عُيُونٌ بِهَارٍ قَدْ أَحَطْنَ بِهِ
بَدْرٌ بَدَا [قِطْعًا مِنْ حُمْرَةِ الشَّقَقِ]	كَأَنَّ مَا أَحْمَرَ مِنْ نُفَاجِهِ حَجَلًا
كَأَمَّا عُذَيْتٌ مِنْ جُودِهِ الْعَدِيقِ ¹¹	فِي مَجْلِسِ الْمَلِكِ "الْمَنْصُورِ" يَانِعَةً

Ah, ne kadar utanç verici elmaların, taze toplanmış çiçeklerle

muntazam bir biçimde dizili aynı tabakta olması

Öküzgözünün gözleri kuşattı onu

sevgilinin uykusuz göz kapaklarına bakarak

Sanki elmalarının bir kısmı utançtan kızarmış gibi

dolunay belirdi [alacakaranlığın kızılığında parçalar halinde]

Hükümdar "el-Mansûr"un tahtında olgunlaşmıştı

sanki onun bol iyiliğinden beslenmişti.

Nergis (النَّرْجِس)

Zehirli soğanı, ortasında sarı bir çanı ve beyaz yaprakları olan bu çiçek baharın müjdecisidir. Yeşil nergis (narcissus viridiflous), sarı nergis, Amazon nergisi, Doğu nergisi, kara nergisi vd. (Kâsım, 2022, s. 17) olmak üzere elli ila yetmiş arasında türü bulunur. Ortadaki çan, talihsiz Narkissos'un gözyaşlarını temsil eder. Mitolojiye göre, Narkissos çok güzel fakat aşkı küçümseyen bir delikanlıdır. Narkissos'un aldırış etmediği kızlar, tanrılardan onun cezalandırılmasını ister. Bu ceza sonucu Narkissos, bir gün dereye kendi yansımasını görür ve kendine âşık olur. Kendini seyrederken suya düşüp boğulan Narkissos'un öldüğü yerde göze benzer bir çiçek biter ve efsaneye göre o günden beri bütün güzellere hayran hayran bakar. Bu efsaneden hareketle ismini de bu kahramandan alan nergis çiçeği sevgilinin mahmur ve baygın gözlerine benzetilir. Aynı zamanda bünyesinde uyuşturucu maddeler barındıran nergisin yaprakları hep açık olduğundan onda bir uykusuzluk hâli sezilir. Bundan dolayı sarhoşluk, mahmurluk ve hastalık hâlleri nergisin sembolleri olarak kullanılır (Grimal, 1997, s. 527-528; Ingram, 1887, s. 251).

İbn Derrâc ise şarap ile nergisi beyaz, sarı ve kırmızı renkleri bakımından birbirine benzetir ve kişileştirme sanatını kullanarak bu benzerlikleri üzerine onları konuşurur.

¹¹ el-Kastellî, s. 512.

شكلاّن من راحٍ و رَوْضَةٍ نَرْجِسٍ يَتَنَازَرُ عَانَ الشَّيْبَةِ وَسَطَ الْمَجْلِسِ
 مُنْبَاهِيَيْنَ تَلَوْنَا بِلُؤُنٍ مَتَبَارِيَيْنَ تَنْفَسًا بِنَفْسِ
 لَكِنَّ هَذِي بَيْنَ أَحْشَاءِ الْفَتَى نَارٌ، وَ هَذَا جَنَّةٌ لِلْأَنْفَسِ
 فَكَأَنَّهَا مِنْ حَدِّ سَيْفِكَ تَلْتَطِي وَ كَأَنَّهَ مِنْ طَيْبِ خُلُقِكَ يَكْتَسِي¹²

Mey ve nergis bahçesi

tartışırılar benzerlik üzerine meclisin orta yerinde

Gösteriş yaparlar rengarenk renkleriyle

ve rekabet ederler nefes nefese bir halde

Fakat burası ruhlar için bir cennetken

gencin bağrında bir ateş

Sanki o ateş kılıcının ucundan parlıyor

kendisi karakterinin iyiliğiyle örtülüyken

Şairin şarap ve nergisin renk yönünden olduğu kadar nergisin bünyesindeki uyuşturucu bir madde sebebiyle sarhoşluk ve mahmurluk yaratması bakımından da benzer gördüğü düşünülebilir.

Şebboy (الخيري)

Nergisgiller sınıfından çiçekli bir bitkidir ve en meşhur türü sarı şebboydur. Rahîm, sarı şebboyun “el-mensûr” (المنثور) olarak da adlandırıldığını (Rahîm, 1986, s. 154) ifade eder ki bu sözcük, Arapçada aynı zamanda “dağınık, saçılmış” anlamlarına gelir ve şebboyun görüntüsü itibariyle dağınık saç andırması açısından bir anlam ilişkisi olduğu düşünülebilir. Ayrıca gece açan ve kokusu artan bu çiçek; karanlığı, geceyi ve gizliliği sembolize eder.

İbn Derrâc, el-Mansur’un kalplere huzur ve mutluluk getiren kişi olduğunu överek başladığı şiirine şebboyun güzelliğini överek devam eder (Kâsım, 2022, s. 85):

غَدَا غَيْرَ مُسْعِدِنَا ثُمَّ رَاحَا يُسَاعِدُنَا طَرَبًا وَ ارْتِيَاحَا
 وَ خَيْرَ فَاخْتَارَ دِينَ الْغُبُوقِ وَ لَجَّ فَلَيْسَ يَرَى الْاِصْطِبَاخَا
 فَإِنَّ أَنْسَ الصُّبْحِ نَامٌ وَ شَحَّ وَ إِنْ أَنْسَ اللَّيْلِ نَمٌ وَ فَاخَا
 كَمَا خَيْرَ اللَّهُ عَبْدَ الْمَلِيكِ فَاخْتَارَ فِي رَاخْتِيهِ السَّمَاخَا
 وَ فِي صَهَوَاتِ الْخَيُْولِ الرَّجَالِ وَ مِنْ أَدْوَاتِ الرَّجَالِ السَّلَاخَا
 فَعَمَّ الْقَرِيبَ نَدَى وَ الْبَعِيدَ وَ رَوَى السُّيُوفَ دَمًا وَ الرَّمَاحَا¹³

Yarınlar bizim için mutluluk değildi sonra o,

¹² el-Kastellî, s. 38.

¹³ el-Kastellî, s. 39.

*mutlu ve rahat (hissetmemize) yardımcı olmaya başladı
Kendisine bir seçenek sunuldu ve akşam şarabını seçti
ve bunda ısrar etti bu yüzden sabah içileceği görmüyor*

*Sabahı görürse uyur ve cimrileşir
geceyi görürse hoş kokusu artar ve yayılır
Nasıl ki Allah 'Abdumelik'e seçenek sundu*

O da avuçlarında bağışlamayı seçti

At sırtında insanlar vardı

ve insanların aletleri arasında silahlar

Kılıçlar ve mızraklar kana doymuşken

ihsan yakına ve uzağa yayıldı

Şiirde “şebboy” kelimesi doğrudan geçmese de geceleri artan kokusuyla ondan söz edildiği anlaşılır ve kokusu dört bir yana yayılırken içki meclislerinin vazgeçilmez bir eşlikçisi olduğu dile getirildikten sonra tekrar el-Mansur’a methiyeler düzülür.

Şairin divanında sarı şebboy için ayırdığı başlık altında kaleme aldığı şu dizelerde bir kez daha “şebboy” sözcüğü geçmeksizin özelliklerinden yararlanarak onu tasvir eder:

أعاره النَّزِجِسُ مِنْ لُونِهِ	تَفْضُلاًّ وَازْدَادَ مِنْ طَيِّبِهِ
و نَاسَبَ النَّمَامَ لِمَا انْتَمَى	إِلَى اسْمِهِ الْأَدْنَى وَ تَرَكَيبِهِ
و مَا يُجَارِي وَاحِداً مِنْهُمَا	إِلَّا كَبَا فِي رِيحِ تَقْرِيْبِهِ
و لَوْ رَجَا عَبْدَ الْمَلِيكِ الَّذِي	تَأَدَّبَ الدَّهْرُ بِتَأْدِيْبِهِ
لَجَاءَنَا مُبْتَدِراً سَابِقاً	يُزْرِي بِمَنْ قَدْ كَانَ يُزْرِي بِهِ ¹⁴

Nergis ona lütfederek renginden verdi

ve arttı onun hoş kokusu

Akraba oldu yabani kekiğe

sahip olduğu yerel ismi ve yapısı sebebiyle

Ne nergise ne de yabani kekiğe ayak uydurabilir o

yaklaşan rüzgârda tökezleyip düşmesi dışında

Ve zamanın terbiye ettiği Abdumelik

dileseydi disiplini

Gelirdi bize kendisini küçümseyenleri

küçümseyen eski bir isyancı olarak

¹⁴ el-Kastellî, s. 40.

Nilüfer (النُّلُوفَر)

İbn Derrâc, solmak üzere olan nilüferle yaklaşmakta olan gün batımı vaktini sembolize eder. Aynı zamanda sabah açan nilüferi elin açıklığına, yani cömertliğe benzetirken geceleyin solması bakımından ise kapanan ele, yani cimriliğe benzetir ve ardından cömertliği ve umut veren yönetimiyle meliki (Mansûr b. Ebû ‘Âmir) övgüye geçer.

يَرُوقُ فَيَذْبَلُ عَمَّا قَلِيلٍ	وَنَيْلُوفَرٍ قَمِينٍ بِالذُّبُولِ
وَيُخْفِي الظَّلَامَ بِيَمْنِي بَخِيلٍ	يَلَاقِي الصَّبَاحَ بِيَمْنِي جَوَادٍ
وَيَمْنَعُهُ عِنْدَ وَقْتِ الأُفُولِ	يُبِيحُ الضُّحَى مَا حَوَى مِنْ نَسِيمِ
مَجِيبَ الرَّجَاءِ وَمُعْطِي الْجَزِيلِ؟	أَلَمْ يَرَ عَبْدَ المَلِكِ المَلِكِ
وَلَوْ وَصَلَ الدهْرُ طَوْلًا بِطَوْلِ	لَوْ أَزْدَادَتِ الأَرْضُ عَرْضًا بَعْرَضٍ
بِفَعْلٍ كَرِيمٍ وَذَكَرٍ جَمِيلٍ ¹⁵	لَمَا زَالَ يُوسِعُ هَذَا وَتَلِكِ

Nilüfer de solmak üzere

birazdan kuruyacak

Cömerdin sağ eliyle sabahı karşılar,

cimrinin sol eliyle karanlığı gizler

Kuşluk vakti bırakıverir meltemini

alacakaranlıkta ise mâni olur ona

Abdümelik, meliki umut veren

ve bereket bahşeden olarak görmedi mi?

Genişleseydi yeryüzü eni kadar

ve uzasaydı zaman boyu kadar

O vakit devam ederdi şunu bunu genişletmeye

cömert ameller ve güzel zikirlerle

Reyhan (الرَّيْحَان)

Fesleğen olarak da bilinen bu çiçek güzel kokusu yönünden sevgiliyle özdeşleştirilir. İbn Derrâc'ın sevgilinin kokusunu reyhana benzettiği dizeleri şöyledir:

وَمِنْ ذَكَرِكَ رِيحَانِي وَرَاجِي	مَكَارِمُكَ اغْتَبَاقِي وَاصْطَبَاحِي
وَأَرْقُلُ مِنْكَ فِي رَوْضِ السَّمَاكِ	تَحْيِيْنِي بِأَثْمَارِ الأَمَانِي
إِلَيْكَ نِزَاعُ نَفْسِي وَارْتِيَاكِ	فَمَا هَاجَتْنِي الأَطْرَابُ إِلَّا

¹⁵ el-Kastellî, s. 42-43.

ولا غنَّتْ ليَ الأَمالُ إلاَّ وحظُّ رضاكَ سُؤلي و اقتراحِي¹⁶

*Cömertliğin akşam şarabım ve ışığımdı
seni anmak benim reyhanım ve sevincimdir
Dileklerimin meyveleriyle selamla ki beni
mağfiret bahçesinde senden daha üstün olayım
Hiçbir neşe, heyecanlandırmadı beni
ruhumun çatışmaları ve huzuru olan senden başka
Yeşerdi benim için umutlar
soru ve önerimden memnun kalman şansıyla*

İbn Derrâc, reyhan kokusunu sadece sevgilinin kokusuyla ilişkilendirmemiş, emiri övgü amacıyla onun döneminin ferahlığını reyhan ile şu şekilde ilişkilendirmiştir:

هنيئاً لهذا الدَّهرِ رَوْحٌ و رِيحانُ و للدينِ و الدنيا أمانٌ و إيمانُ
بأنَّ قعيدَ الشِّرْكِ قد تُلَّ عرْشُهُ و أنَّ أميرَ المؤمنِينَ سليمانُ¹⁷

*Kutlu olsun ruhu ve reyhanı olan bu çağa
güvenliği ve inancı olan bu dine ve dünyaya
Alçak müşrik tahtını yitirmiş
ve müminlerin emiri Süleyman olmuştur*

فتى سَيْفُهُ للدينِ أمانٌ و إيمانُ يُمناهُ للأمالِ رَوْحٌ و رِيحانُ
تَقَلَّدَ سَيْفَ اللهِ فينا بِحَقِّهِ فَبَرَّتْ عُهُودٌ بالوفاءِ و إيمانُ¹⁸

*Kılıcı din için güven ve inanç olan genç,
ümitler içinse rahmet ve reyhan
Aramızda Allah 'ın kılıcını hakkıyla kuşanandır o
böyle yapıldı antlaşmalar sadakat ve imanla*

Safran (الجسَاد)

Sonbahar mevsiminde açan, mor renkte çiçekleri olan soğanlı bir bitkidir. Ortasındaki üç parçalı tepeciği turuncu renktedir. Bu tepeciğin kurutulduğunda aldığı sarı renk ise hastalığın, ayrılığın, hüznün ve sonbaharın sembolüdür. İbn Derrâc da şu dizelerinde güllü sağlık, güzellik veya iyiliğin; safranı hastalık ve kötülüğün sembolü olarak gösterir:

¹⁶ el-Kastellî, s. 48-49.

¹⁷ el-Kastellî, s. 54.

¹⁸ el-Kastellî, s. 91.

وَأَيُّ فَوَاتِحٍ وَرَدٍ نَصِيدٍ مَوَاقِعُهَا فِي نَحْوِ الْأَعَادِي

وَكَمْ غَادَرَتْ لِمَهَبِ الرِّيحِ سَنَا جَسَدٍ شَرَقٍ بِالْجِسَادِ؟¹⁹

Hangi taze gülün, düşmanın boğazında yeri vardır?

Rüzgârın savurduğu doğulu bir vücutta kaç safran²⁰ yaprağı kalmıştır?

Sonuç

Endülüs şiirinin zirvesine ulaştığı bir dönemde, 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyılın başlarında yaşamış bir şair olarak İbn Derrâc, divanında okuyuculara ve araştırmacılara mitoloji, astroloji, savaş aletleri, çiçek isimleri gibi çeşitli alanlardan unsurlar içeren zengin malzemeler sunmuştur. Fakat bunların arasında nevrîyyât ve zahriyyât türündeki çiçek isimlerini konu alan şiirleri en dikkat çekenlerindedir. Öyle ki onun bu türdeki şiirleri, bahçe tasvirleriyle ünlü İbn Hafâce ve İbnü'z-Zekkâk gibi şairlere öncülük etmiştir.

Cennetin yeryüzündeki görünümü olarak kabul edildiğinden İslam kültüründe bahçe sanatının ayrı bir önemi vardır. Endülüs'ün kendisi de dönemin şairlerince doğal bir bahçe olarak kabul görmüştür. Bu sebeple Endülüslü şairlerin şiirlerinde tabiat ve bahçe tasvirinin her zaman önemli bir yeri olmuştur. Ancak coğrafyanın sunduğu bir nimet olarak bahçelerinde çok sayıda çiçek türü olduğu bilirse de şiirde sadece belli türlerin yinelendiği görülür. İbn Derrâc'ın divanında ise en çok geçen çiçek isimleri reyhan, gül, şebboy, öküzgözü olmakla birlikte toplamda sekiz çiçek ismine rastlanmıştır. Bunun yanı sıra başlı başına bir çiçek türü olmadığı için, bütün çiçeklerin henüz açılmamış hâlini anlatan “gonca” (أكمام) ya da ahiret çiçeği (زهرة العقبى), cin çiçeği (زهرة الجن) gibi çeşitli kelimelerle oluşturulan söz öbekleri ya da çiçek anlamındaki zehra (زهرة) gibi sözcükler tespit edilse de bunlara makalede yer verilmemiştir.

İbn Derrâc'ın divanında çiçekler, sembolik biçimde bir hükümdarın başarısına övgü yahut bir şeyin sembolü olmaksızın doğrudan çiçeğin kendisi tasvir edilerek Allah'ın muhteşem yaratımına övgü veya bir kadının güzelliğini ifade etme amacı taşır. Bu bağlamda çiçeklerin bir benzetme ögesi olduğu teşbih sanatıyla benzeyenin yüceltilmesi ve güzelliğinin en üst düzeyde gösterilmesi amaçlanır.

Gül; hemen hemen tüm toplumlarda kültürel, dinî ya da siyasî bakımdan birçok farklı anlam barındıran, en fazla sembolik kullanıma sahip çiçeklerdendir. Fakat çiçeklerin sevgiliyi tasvirde çoğunlukla organları sembolize ettiği gibi İbn Derrâc'ın şiirinde gülün kullanım amacı da sevgilinin yanağını temsil etmektir. Ayrıca şairin öküzgözü çiçeği ile elmanın aynı tabakta bulunmasını utanç verici bir durum olarak ele aldığı ve öküzgözünü daha üstün tuttuğu dizelerindeki gibi çiçeklerle özellikle elma ve turunç gibi meyveleri bir arada işlemesi ve bunların arasında kıyas yapması; onun pastoral unsurları çarpıcı bir biçimde işlediğini göstermektedir.

İbn Derrâc'ın divanında öne çıkan özellikler arasında kullandığı klasik tarzdaki üslubu, yalın ve açık bir dil kullanmasından başka Endülüs şiirinde ve bahçe tasvirlerinde çok karşımıza çıkmayan türden safran vb. çiçek isimlerine yer vermesi sayılabilir. Ayrıca çiçeklere yaygın

¹⁹ el-Kastellî, s. 290.

²⁰ Mekkî, beyitte geçen el-cisâd (الجساد) sözcüğüne safran anlamını vermiştir. Oysa safran; Arapça kaynaklarda genellikle “زعفران” (za'ferân) olarak geçmektedir.

sembolik kullanımlarından farklı anlamlar yüklediği de görülür. Örneğin; nilüfer çiçeğini sabah açıp gece kapanması yönüyle cömertlik ve cimrilik kavramlarıyla özdeşleştirmiştir.

Özellikle nevriyyât ve zahriyyât türündeki tasvirleriyle öncü bir şair olan İbn Derrâc'ın çiçekleri işleyiş şekli; kullandığı tasvirler, teşbihler ve sembolik ifadelerdeki sıra dışılık bu türün gelişiminde ne denli önemli katkılarının olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- 'Abbâs, İ. (1962). *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusiyyi-'Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe.
- Aburqayeq, G. (2020). Nature as a motif in Arabic Andalusian poetry and English romanticism. *Journal of Critical Studies in Language and Literature*, 1(2), 52-61.
- 'Atîk, 'A. (1967). *el-Edebu'l-'Arabiyyu fi'l-Endelus*. Beyrut: Dâru'l-Nahdatu'l-'Arabiyye.
- Clark, E. (2017). *İslam medeniyetinde bahçe sanatı*. (Dolanbay, E. Çev.). İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Goody, J. (2010). *Çiçeklerin kültürü*. (Beşikçi, M Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji sözlüğü: Yunan ve Roma*. (Tamgüç, S. Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hoess, L. (1994). *The concept of the garden in selected Spanish works of the Medieval and Golden Age* (Doktora Tezi). British Columbia veri tabanından erişildi <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/831/items/1.0088311>
- Ingram, J. H. (1887). *The Language of flowers*. London: Frederick Warne and Co.
- Jayyusi, S. K. (1992). Nature poetry in Al-Andalus and the rise of Ibn Khafâja. *The Legacy of Muslim Spain*. ed. Salma K. Jayyusi. Leiden: E.J. Brill. 367-397.
- Kâsım, A. (2022). *en-Nevriyyât ve 'z-zahriyyât fi 'ş-ş'i'ri'l-Endelusî fi'l-karneyni'r-râbî ve'l-hâmis lil-hicret*. Doktora Tezi. Cezayir: Muhammed Haydar Biskra Üniversitesi.
- el-Kastelli, D. E. (1961). *Dîvanu İbn Derrâc el-Kastellî*. (thk. Mahmûd Ali el-Mekkî.). Şam: Menşûratü'l-Mektebi'l-İslâmî.
- el-Mevlid, R. B. Ö. (2008). *el-İğtirâb fi hayât İbn Derrâc ve Şi'rihi*. (Yüksek Lisans Tezi.) Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi.
- Mübârek, Z. (2017). *el-Muvâzene beyne 'ş-şu'erâ'*. Kâhire: Muessesetu Hindâvî.
- Özkan, M. (1996). Gül ü bülbül. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde Cilt 14, s. 222-223. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Rahîm, M. (1986). *en-Nevriyyât fi 'ş-ş'i'ri'l-Endelusî*. Kâhire: 'Âlem el-Kutub.
- Sezgin, F. (1991). *Târîhu't-turâsi'l-'Arabiyyi II/5*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd.
- Toprak, M. F. (2014). *Endülüs şiirinde mersiye*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yanık, N.H. (2019). *Endülüs Arap şiirinde tabiat tasviri*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Yanık, N. H. (2020). *Arap şiirinde tasvir*. Erzurum: Fenomen Yayınları.